

Debatt

Initiativ eller tystnad

– om Sveriges hållning till illegal försäljning av kulturföremål

Under Almedalsveckan 2016 organiserade Riksantikvarieämbetet två seminarier om kulturarvsbrott. Det första, »Kulturarv under attack», fokuserade bland annat på drivkrafterna bakom medveten förstörelse av kulturarv. På podiet fanns Kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke, Unescos generaldirektör Irina Bokova, Sidas generaldirektör, Charlotte Petri Gornitzka, och riksantikvarien Lars Amréus. Det andra seminariet, »Illegal handel med kulturföremål – hur stort är problemet?», fokuserade på hur illegala handel med kulturföremål skall bemötas och bekämpas med utgångspunkt i FN:s säkerhetsrådsresolution 2199. Även detta seminarium hade formen av en paneldiskussion, men deltagarna var så att säga närmare den operativa verkligheten: Maria Ellior från Polisens arbetsgrupp för kulturarvsbrott, Lars Korsell från Brottsförebyggande rådet, Knut Weibull från RAÄ och Kicki Scheller från Länsstyrelsen på Gotland. Jag arbetar själv vid RAÄ men med helt andra frågor och besökte seminarierna i egenskap av privatperson och fristående forskare. För den som inte var på plats i Visby finns båda föredömligt filmade och tillgängliga via RAÄ:s Youtube-kanal (youtu.be/4aajXWM7Uu4 samt youtu.be/dX3yLyQrph4).

Det hela var välbehövligt på många sätt. Det första seminariet fokuserade av självklara skäl mycket på förstörelsen i Nordafrika, Syrien och Irak i spåren av olika extremistrelers härjningar. Som fyndspecialist verksam på Gotland var jag emellertid främst intresserad av seminarium nr 2. Mycket få lär ha undgått den akuta problematik med plundring genom illegal metalldetektering som hemsökt Gotland allt sedan metalldetektorer blev allmänt tillgängliga för mer än 40 år sedan (Hellqvist & Östergren 2011). Diskussionen berörde även detta i viss mån, liksom den ökande s.k. spanske kyrktjuvens framfart i kyrkor och hembygdsgårdar (Källman & Korsell

2008, s. 135 ff). Krigsförstörelsen kom, helt naturligt, att utgöra grund för diskussionen även under seminarium nr 2. Det konstaterades dock snabbt att handel med föremål plundrade i Syrien och Irak ännu bara kunnat konstateras i mycket ringa omfattning i Sverige. Anledningen till detta diskuterades: en orsak som angavs var att andra länders marknader är mer vinstinbringande. En annan hypotes som framfördes, och som säkert äger sin riktighet, var att det sannolikt kommer att dröja 10–15 år innan plundrade föremål från Syrien och Irak börjar säljas mer allmänt, sedan de så att säga svalnat. Mot slutet av seminariet diskuterades även förändring av rådande lagstiftning för import av antikviteter och eventuella möjligheter att därigenom försvåra för illegal hantering, något jag skall ta fasta på nedan.

Så långt Almedalsseminarierna. Det som diskuterades var viktigt men i mitt tycke saknades en viktig fråga – vinstinriktad plundring i mer näraliggande områden, t.ex. Baltikum, Ryssland och Ukraina. Jag själv och många med mig har under lång tid kunnat följa hur mängder av arkeologiska föremål bjuds ut på Internet-auktioner. I den mån föremålen åtföljs av något slags proveniens så inskränker sig denna ofta till tämligen oprecisa attribut som »från en gammal samling». Påfallande ofta kan jag, med utgångspunkt i min erfarenhet som fyndspecialist, konstatera att många fynd har tydligt baltiska eller östliga drag, även i de fall de säljs som »vikingatida» eller motsvarande. Understundom förekommer även referenser till det brittiska auktionshuset TimeLine Auctions och hänvisningar till certifikat från Art Loss Register, ett likaledes brittiskt företag som utfärdar intyg om att kulturföremål inte är stulna. En säljare på Nätauktionsföretaget Tradera – »Fjolner» hör till dem som regelmässigt nämner dessa båda i den information som åtföljer de föremål hen säljer, ofta tillsammans med omdömet att

Att äga och få hålla ett forntida föremål i sin hand ger en helt annan känsla än att bara få titta på det genom en museimonter. Att samla på fornsaker är mycket vanligt i England och på kontinenten. Det vore trevligt om även vi svenskar kunde ha en större marknad för denna typen av konstföremål/antikviteter. De har ju tillverkats av människor för människor.

Av en slump kom jag själv, i december 2016, att råka på ett exempel som med all önskvärd tydlighet belyser problemen med dessa argument – och de föregivna garanterna för trygghet och rent spel. Exemplet uppenbarade sig i form av ena halvan av en djurfigurin i kopparlegering med spår av förgyllning, en del av en vikingatida skeppsflojel (jfr Blindheim 1982). Den beskrivs mer utförligt i en separat artikel i detta nummer av *Fornvännen*, men sammanfattningsvis kan sägas att föremålet såldes på nätauktion hos ovannämnda TimeLine Auctions i september 2015. Av beskrivningen på auktionssidan framgick att djurfiguren skulle ha tillhört en tysk samling och inköpts på 1990-talet samt att den åtföljdes av ett certifikat från Art Loss Register. Jag blev milt sagt beklämd över att ett sådant föremål försvunnit in i en privat samling och länkade ut auktionsannonsen publikt på sociala medier. Kort därefter fick jag ett tips om att djurfiguren även figurerade på ett ryskspråkigt forum för skattletare. Där fanns en hel rad fotografier av djurfiguren samt information om att den skulle ha hittats våren 2015 – på 40–50 cm djup i ett fyndförande lager i Ukraina.

Mot bakgrund av detta kontaktade jag TimeLine Auctions och bad dem att ge sin syn på hur ett föremål de sålt för 14 880 pund – ca 158 000 svenska kronor – och som enligt dem skulle ha funnits i en tysk samling sedan 1990-talet, även kunde dyka upp i Ukraina våren 2015. Småningom fick jag ett svar från dem där de i artig ton förklarade att de, förargligt nog, också blivit medvetna om att ett *andra* fynd av en halv djurfigur dykt upp på marknaden. De skulle enligt egen utsago ha avböjt att köpa in det och kommit fram till att det rört sig om två moderna falsarier. Så långt TimeLine Auctions. En jämförelse av de »båda» djuren visar att de, om det skulle röra sig om två föremål, i sådana fall är identiska ner till

minsta por och förgyllningsflaga. Ställda inför så in till perfektion klonade föremål skulle ingen auktionsfirma i världen i förlängningen kunna garantera att ett enda av de föregivet gamla föremål de saluför verkligen är äkta vara, och inte ett i en serie av skickliga förfalskningar. Auktionsfirmans argumentation slår, i all enkelhet, undan benen för hela affärsidén och får avskrivs som minst sagt oseriös. Vad certifikatet från Art Loss Register beträffar så visar det noll och intet utöver att föremålet inte stulits ur en tidigare känd samling. Nyplundrade föremål från Ukraina lär inte ingå i deras databaser.

Sveriges roll

Vid Almedalsseminariet om handel med stulna kulturföremål påtalades flera gånger att det är viktigt att samverka med säljarledet för att förhindra försäljning av föremål med tveksam proveniens. Det anfördes att man skulle kunna få handeln att agera proaktivt eftersom säljarledet kunde förväntas vara mån om sitt rykte och sin trovärdighet. Exemplet ovan visar att så avgjort inte behövs vara fallet. Nu såldes inte djurfiguren i Sverige, men jag låter frågan vara öppen huruvida det hade kunnat få några påföljder för säljaren om så varit fallet. Idag finns ingen lagstiftning som direkt begränsar införsel av kulturföremål.

Delar av Ukraina är i nuläget en konfliktzon, men den del där figuren påträffades våren 2015 ligger i landets tämligen fridfulla mellersta del, i regionen Skyvra sydväst om Kiev. Det var inga föregivet religiöst motiverade extremister som lokaliserade och sålde den utan en, som det verkar, helt vanlig plundrare av normalmodell. Denne har sannolikt ingen agenda som syftar till att utplåna det lokala kulturarvet. Vederbörande verkar inte ens ha varit medveten om vad hen hittat och även om pengar tveklöst växlade ägare när fyndet på okända vägar lämnade Ukraina så lär endast en mindre del av den slutliga försäljningssumman ha kommit plundraren till del. Lika fullt orsakar hanteringen irreparabla skador, något som Fedir Androshchuk (2016) tydligt påpekat när han presenterade delar av denna härva i den ukrainska tidningen День, »Dagen». Suget efter artefakter bland mindre nogräknade utgör ett reellt hot mot förståelsen av förhistoriska skeen-

den i delar av, främst men inte enbart, östra Europa. Via svenska underimportörer kan sedan, med rådande lagstiftning, föremål av samma förmenta ursprung som djurfiguren mycket väl säljas här helt öppet eftersom det är upp till mig som misstänksam att bevisa att ett föremål är plundergods. Om inga sådana bevis föreligger så är föremålet »rent» och kan säljas till högstbudande.

I dag finns i Sverige ett starkt lagskydd för hotade växter och djur genom Artskyddsförordningen (SFS 2007:845). Det är exempelvis förbjudet och belagt med påföljd att importera, exportera och återexportera ett stort antal arter (16 §) och att »utan tillstånd förvara för försäljning eller bjuda ut till försäljning, sälja, köpa eller byta skyddade arter om inte särskilda förutsättningar föreligger» (25 §). De som faktiskt har tillstånd för en sådan hantering är ändå ålagda att föra en löpande förteckning över de djur, växter (etc.) som hanteras inom ramen för tillstånden (51–53 §§).

Mot bakgrund av detta kan det stundtals vara svårt att ta in att samma land som med kraft skyddar flora och fauna i så hög grad låter skyddet av oersättliga kulturvärden bli beroende av att aktörer med vinstintresse känner ansvar och delaktighet. Visst är detta säkert en del av lösningen, men det kommer aldrig att lösa frågan säkert och varaktigt.

Utrymme och stöd för en hårdare lagstiftning vad gäller kontroll av handel med kulturföremål finns redan i Sveriges internationella åtaganden, t.ex. Unescos konvention om åtgärder för att förbjuda och förhindra olovlig införsel, utförsel och överlåtelse av äganderätten till kulturegendom

från 1970. Sverige ratificerade denna konvention 2003. Redan i Artikel 1 c deldefinieras kulturegendom som bl.a. »fynd från (såväl tillåtna som olovliga) arkeologiska utgrävningar eller från arkeologiska upptäckter». Om detta på något vis skulle vara oklart så stipulerar sedan Artikel 13 a att konventionsstater »med alla lämpliga medel [skall] förhindra överlåtelse av äganderätten till kulturegendom som kan främja olovlig införsel, utförsel och överlåtelse av sådan egendom».

Således: att likt de tre visa aporna inte se, höra eller säga något ont kan för all del vara föredömligt i vissa lägen, men här behöver Sverige på nationsbasis agera för att se problemet, lyssna till de drabbade och säga ifrån till dem som profiterar på stulen historia – och det snabbt och resolut, obeaktat om de plundrade föremålen kommer från konfliktzoner eller ej!

Referenser

- Androshchuk, F., 2016. Where the wind is blowing? A Scandinavian vane and the illegal plundering of Ukraine's cultural heritage. *День* 2016-12-26. Kiev day.kyiv.ua/en/article/society/where-wind-blowing
- Blindheim, M., 1982. De gylne skipsfløyer fra sen vikingetid. *Bruk og teknikk. Viking* 46. Oslo.
- Hellqvist, M-L. & Östergren, M., 2011. *Ett plundrat kulturarv. Att motverka och förebygga plundring av fornlämningar*. Rapport 30. Länsstyrelsen i Gotlands län. Visby.
- Källman, L. & Korsell, L., 2008. *Kulturarvsbrott*. Stockholm.

Ny Björn Gustafsson

Irisdalsgatan 82

SE-621 43 Visby

nybjorngustafsson@gmail.com